

ANALYSIS OF VOLUNTARY ENVIRONMENTAL POLICY IN AGRICULTURE

ANALÝZA DOBROVOĽNÝCH NÁSTROJOV ENVIRONMENTÁLNEJ POLITIKY V POĽNOHOSPODÁRSTVE

Švikruhov V., Stredansk J.

Department of Landscape Planning and Ground Design, Horticulture and Landscape Engineering Faculty, Slovak University of Agriculture in Nitra, Hospodarska 7, 949 01 Nitra, Slovakia

E-mail: veronika.svikruhova@uniag.sk, jozef.stredansky@uniag.sk

ABSTRACT

The analysis of benefits of environmental management systems is the right part of applying environmental policy in Slovakia. Object of work is develop problems of environmental management systems implementation in sector of agriculture. We realize that the common but often used Deming’s model is again the best way of application in organization of this type. Implementation was universalized to these constituent parts:

- Analysis of environmental situation
- Assessment
- Planning
- Implementation and performance
- Inspection
- Certifying SEM

Assessment is focused in regulation and organization level and state of authorities in organization, including dates about qualified growing and education of employees in the course of study. And if you focus in assess of economic indicators in connection with the environment, we can guarantee the success. The same applies, when you analyze the used, prevent and repressive economic instruments, which are sometimes spring of assets, sometimes spring of liabilities in organization.

Key words: impact, aspect, environment, policy

Acknowledgments: Napojenie prspevku na projekt VEGA 1/4412/07 – Integrovan hodnotenie vybranch faktorov ovplyvňujúcich návrh vseobecnch zásad funkčného usporiadania územia projektov komplexných pozemkových úprav 9

ÚVOD

Problém životného prostredia existuje, ak:

- prebieha aktivita, ktorej aspekty majú dopad na životné prostredie
- tento dopad predstavuje pre životné prostredie takú záťaž, ktorá má vplyv na naše potreby (bezpečie, zdravá klíma, uchovanie prírodných hodnôt, a pod.)
- naše hodnotenie týchto vplyvov je negatívne

Mnohé problémy sa v súčasnosti snažia firmy riešiť zavedením a udržiavaním takého systému, ktorý by vrcholovému vedeniu poskytol objektívny dôkaz o tom, že procesy, ktoré majú vplyv na životné prostredie sú riadené, monitorované a vyhodnocované. Z pohľadu odborníkov, ktorí s touto problematikou prichádzajú najužšie do styku, sa ako najčastejšími nedostatkami vo firmách javia problémy pri zostavovaní registra významných environmentálnych aspektov a vplyvov, registra právnych a iných požiadaviek a ich hodnotením.

Snahou každej organizácie je, aby jej zákazníci (v širšom význame zainteresovaní účastníci) boli spokojní. Jednou z ciest ako to dosiahnuť, je zaviesť systém environmentálneho manažerstva podľa normy STN EN ISO 14001: 2005. Spoločným menovateľom je snaha o zavedenie poriadku do organizácie a optimalizácia všetkých procesov a vydanie/dodržiavanie príslušných smerníc. Ide o relatívne zložitý proces, ktorého úspešné fungovanie si vyžaduje nielen pochopenie manažmentu a jeho aktívnu podporu vrátane zabezpečovania príslušných zdrojov, ale aj systematické preverovanie správnosti jeho chodu a dosahovaných výsledkov. Preto sa kladie dôraz na interné audity ako manažérskeho nástroja na monitorovanie a overovanie efektívneho zavedenia politiky kvality. Vrcholový manažment musí definovať EP (environmentálnu politiku), a to tak, aby bola primeraná organizácii, aby obsahovala záväzok na sústavné zlepšovanie a prevenciu, aby obsahovala záväzok na dodržiavanie príslušných právnych a iných požiadaviek, aby poskytovala možnosť na rozpracovanie dlhodobých a krátkodobých environmentálnych cieľov, aby bola zdokumentovaná, pochopená v organizácii aj smerom von z organizácie, aby bola prístupná verejnosti.

Nedostatky:

- neposkytuje podklad pre dlhodobé a krátkodobé environmentálne ciele
- organizácie pracujúce v rámci subdodávok nie sú oboznámení s prijatou EP
- neobsahuje záväzok k zlepšovaniu

Dnešné ministerstvo životného prostredia je stále ministerstvom koncových technológií, niekým, kto prichádza ex-post napravovať škody. Iní si robia sektorovú politiku a minister životného prostredia pridáva na koniec malý filter uznania pre životné prostredie. Toto je a zostáva až druhým najlepším scenárom, lepšie by bolo zahrnúť otázku životného prostredia už do základných politík prostredia.

MATERIÁLY A METODIKA

Systém environmentálneho manažérstva (EMS) patrí medzi najznámejšie a najlepšie nástroje pre všetky typy organizácií umožňujúce integrovať environmentálne aspekty do ich aktivít. EMS pritom môže mať viac foriem, ktoré v princípe delíme na formálne a menej formálne. Ako formálne sa označujú dve medzinárodne uznávané formy európska EMAS (Eco-Management and Audit Scheme) a medzinárodná ISO 14001. Pod pojmom registrácia organizácií v EMAS je definované začlenenie organizácie do schémy európskeho spoločenstva pre environmentálne manažérstvo a audit (EMAS). Zahŕňa preskúmanie, či organizácia spĺňa požiadavky zákona a nariadenia a zapísanie organizácie do registra EMAS. V Slovenskej republike registráciu organizácií v EMAS vykonáva Ministerstvo životného prostredia SR na základe žiadosti o registráciu v EMAS. Okrem toho je tu však viac typov menej formálnych EMS používaných v Európe aj mimo nej. Je ťažké tvrdiť, a to hlavne v prípade MSP, že niektorá z týchto foriem by bola jedine vhodná pre všetkých. Menej formálne prístupy k EMS možno považovať za prvý krok k zavedeniu formálnych EMS. Je potrebné si uvedomiť, že EMS je len prostriedok k dosiahnutiu cieľa a nie vlastný cieľ. Pretože viaceré organizácie vyčítajú normám ISO radu 14000 i Nariadeniu o environmentálnom manažérstve a audite (EMAS) prílišnú formálnosť a často i príliš vysokú náročnosť a cenu, hlavne z hľadiska malých a stredných podnikov, vzniklo v snahe odstrániť prekážky k ich zavádzaniu v Európe v priebehu posledných rokov viacero „menej formálnych“ systémov environmentálneho manažérstva. Sú orientované na určitú ekonomickú aktivitu (činnosti, výrobky, služby) a sú prispôsobené špecifickým oblastiam a technickým podmienkam, čo vo viacerých prípadoch zvyšuje ich účinnosť.

VÝSLEDKY A DISKUSIA

ANALÝZA STAVU ŽIVOTNÉHO PROSTREDIA V PODNIKU

Je veľa postupov na identifikáciu a kvantifikáciu environmentálnych aspektov a environmentálnych vplyvov v poľnohospodárskom podniku. Výber najvhodnejšieho postupu determinujú rozličné faktory, ako sú napr. druh činnosti organizácie, výsledky činností, dostupnosť údajov, obmedzujúce ekonomické, právne a iné okolnosti a pod.

V rámci organizácie je nutné počas vstupnej analýzy spravidla uskutočniť tieto všeobecne platné kroky:

- určiť kľúčové miesta podniku z hľadiska jeho hlavných činností (určenie špecifických environmentálnych aspektov),
- vychádzať z perspektívy stavu životného prostredia (ako vplyvu priamych a nepriamych faktorov na zložky životného prostredia),
- kvantifikovať údaje, uskutočniť ich analýzu a na základe zhodnotenia rizika identifikovať prioritné environmentálne aspekty,
- hľadať procesy, ktoré možno hodnotiť ako procesy „čistejšej produkcie“ a procesy zamerané na optimálne využitie materiálových a energetických vstupov so zameraním na úsporu surovín a prírodných zdrojov. Tento prístup je vhodné orientovať na materiálové a energetické bilancie v podniku a finančno-ekonomickú analýzu,
- spracovať celkový prehľad o environmentálnych aspektoch spolu s ich analýzou vo vzťahu k limitným hodnotám a ich plneniu a navrhnúť súbor kritérií na hodnotenie ich významnosti,

- nakoniec identifikovať kľúčové environmentálne aspekty z hľadiska celého reprodukčného procesu a cyklu životnosti produktov.

Bez ohľadu na postup a výber metodiky sú identifikácia a poznanie funkcií podniku a jeho vplyvov na zložky životného prostredia základom na určenie príslušných environmentálnych cieľov a programov SEM a rozumných ukazovateľov environmentálneho profilu organizácie. Proces hodnotenia environmentálneho profilu musí vychádzať zo záväzku vedenia. Treba ho vyhodnocovať dôsledne so sústredením sa na hlavné činnosti a aktivity a ich významné environmentálne vplyvy. Musí zodpovedať požiadavkám vedenia a podporovať environmentálnu politiku firmy, cieľové hodnoty, dobrovoľné iniciatívy a súlad legislatívno-právnych požiadaviek a noriem. Hodnotenie musí byť založené na presných, objektívnych a overiteľných informáciách tak, aby proces zabezpečoval kompaktnosť s riadiacimi štruktúrami, informačnými a komunikačnými systémami a ich spätnú väzbu. Jeho úlohou je zohľadniť aj očakávania zainteresovaných strán, požiadavky miestnych, regionálnych a globálnych environmentálnych požiadaviek a prístupy založené na koncepcii trvalo udržateľného rastu pri všetkých antropogénnych činnostiach a koncepciách životného cyklu produktu.

Cieľom analýzy stavu životného prostredia v podniku by malo byť zistiť skutočný stav v oblasti ochrany a tvorby životného prostredia vo všetkých častiach hodnotového reťazca so zameraním na overenie:

- súladu procesov, činností a ich výsledkov s platnou legislatívou
- stavu prevádzkovej dokumentácie
- stavu komunikácie vo vnútornom prostredí firmy a s jej okolím
- rozdelenia zodpovednosti, spolupráce a informovanosti v rámci právomocí
- horizontálnych a vertikálnych väzieb medzi útvarmi pracovísk a ich pracovníkmi

HODNOTENIE STAVU ZLOŽIEK ŽIVOTNÉHO PROSTREDIA Z HĽADISKA LEGISLATÍVNO-PRÁVNÝCH ASPEKTOV V PODNIKU

Táto etapa prípravy podniku na zavedenie SEM spočívala v preverovaní stavu rozhodnutí orgánov štátnej správy, právoplatnosti vydaných rozhodnutí v požadovanom rozsahu, skutkovom stave v podniku pre oblasti vodného hospodárstva, odpadového hospodárstva, ochrany ovzdušia, pracovného prostredia a pod.

Jej súčasťou bolo hodnotenie interných nariadení a predpisov v rámci podniku zameraných na hodnotenie úrovne ich spracovania podľa platnej legislatívy a jej obsahového zamerania, adresnej zodpovednosti a pod.

Priebežné interné hodnotenie stavu jednotlivých oblastí podniku - vodného hospodárstva, odpadového hospodárstva, ochrany ovzdušia a ich zdokumentovanie.

Súčasťou hodnotenia je posúdenie skutočného stavu jednotlivých zložiek životného prostredia, environmentálnych aspektov a organizačnej štruktúry podniku. Deklarovanie stavu hodnotenia uvedených oblastí podniku je zamerané na podrobné preskúmanie jednotlivých aspektov s dôrazom na personálnu zodpovednosť v danej oblasti, inventarizáciu údajov a rozhodnutí v nadväznosti na vstupy a výstupy v podniku. Hodnotí sa stav energetiky, surovín a materiálov, nebezpečných, škodlivých a jedovatých látok používaných v podniku, adresnej zodpovednosti v personálnej oblasti, výberu dodávateľov, vo vzťahu k sledovaniu kvality a množstva, spôsobu skladovania, vstupnej logistiky v hodnototvornom reťazci podniku, ďalejpri výrobných procesoch, procesoch služieb, výstupnej logistiky a pod. Hodnotenie je zamerané na celý životný cyklus produktu. Hodnotenie sa zameriava na riadiacu a organizačnú úroveň a stav právomocí v podniku, vrátane údajov o kvalifikačnom raste a vzdelávaní pracovníkov v danej oblasti. Odporúča sa zamerať sa na hodnotenie vzťahu

ekonomických ukazovateľov k životnému prostrediu, analyzovať používané preventívne a represívne ekonomické nástroje, ktoré sú buď zdrojom aktív, alebo pasív v podniku. Je vhodné zbilancovať platby a poplatky, prípadne pokuty alebo príjmy z predaja druhotných surovín, úspory z používania druhotných surovín a pod. Platby, poplatky a pokuty, ktoré súvisia s odberom zložiek životného prostredia alebo zaťažovaním zložiek životného prostredia do prípustných limitov alebo nad tieto limity.

PLÁNOVANIE

Táto etapa budovania SEM v podniku je charakterizovaná určením environmentálnej politiky organizácie, environmentálnych cieľov, zodpovednosti a koncepcií útvarov v jednotlivých oblastiach ochrany životného prostredia. Organizácia má začať tam, kde je zrejmy prínos, napr. zamerať sa na dodržiavanie právnych a iných predpisov, na obmedzovanie príčin, z ktorých vyplývajú povinnosti náhrady za škodu alebo na čo najúčelnejšie využívanie materiálov, energií a na recykláciu odpadov a pod. Ako sa organizácia stáva skúsenejšou v oblasti budovania a zavádzania SEM, možno zavádzať postupy, programy a technológie na ďalšie zlepšenie environmentálneho správania. Táto etapa je plne delegovaná na vrcholové vedenie organizácie. Vrcholové vedenie má za úlohu nielen určiť environmentálnu politiku, ale predovšetkým garantovať, že bude zavedená v celom priebehu činností organizácie, to znamená, že bude pochopená, uskutočňovaná a udržiavaná všetkými zložkami a zamestnancami. Ťažisko práce vedenia je v iniciovaní zvýšenia environmentálneho povedomia v organizácii a prístupe zamestnancov k práci, poriadku, disciplíne a plneniu ostatných povinností. Ako sa organizácia stáva skúsenejšou v oblasti budovania a zavádzania SEM, možno zavádzať postupy, programy a technológie na ďalšie zlepšenie environmentálneho správania.

ZAVEDENIE A VYKONÁVANIE

Činnosť v rámci tejto etapy sa zameriava na tvorbu dokumentácie SEM, a to predovšetkým na smernice a postupy, určujúce zabezpečenie činnosti podľa jednotlivých článkov normy STN EN ISO 14001. Postupne s vydávaním príslušných smerníc a postupov má vrcholové vedenie realizovať ich zavedenie do pracovných procesov a overovať ich dodržiavanie. Pri príprave dokumentácie SEM je vhodné si uvedomiť skutočnosť, že táto dokumentácia veľmi úzko súvisí s dokumentáciou systému manažérstva kvality (SMK) a tento poznatok je výhodné uplatniť pri príprave smerníc a postupov. V prípade obdobných prvkov oboch systémov stačí len doplniť schválenú dokumentáciu SMK o požiadavky SEM v súlade normou, a nie je potrebné vytvárať nové smernice a postupy. Túto možnosť však možno s úspechom využiť len tam, kde je SMK vybudovaný. Na druhej strane vybudovaný SMK však nie je podmienkou budovania SEM. Kľúčovú úlohu v tejto etape zohráva pracovný tím na čele s predstaviteľom vedenia pre oblasť SEM (spravidla túto funkciu zastáva zmocnenec pre kvalitu a SEM) a ich neustála podpora vrcholovým manažmentom, ako aj pochopenie a spolupráca ostatných zamestnancov organizácie v tomto procese. Je len samozrejmé, že výsledky možno očakávať iba vtedy, keď súčasťou celého diania v organizácii je sústavná osvetová a informačná činnosť, ktorú by mala poskytovať predovšetkým poradenská firma podieľajúca sa na príprave k certifikácii SEM. Završením práce zameranej na tvorbu, vydávanie a realizáciu smerníc a postupov je celkový popis SEM v Príručke systému environmentálneho manažérstva, ktorá zahŕňa aj popis metód a ciest jeho zdokonaľovania. Príručka SEM je základným dokumentom certifikačného procesu a vizitkou, ktorou sa organizácia predstavuje zainteresovaným stranám a zákazníkom.

PREVEROVANIE

Vedenie organizácie musí kontrolovať a ustavične zlepšovať SEM s cieľom zlepšovať svoj environmentálny profil cestou určenia rozhodujúcich príčin alebo nedostatkov a utvorením predpokladov realizácie nápravných a preventívnych činností na ich odstránenie. Nevyhnutnosťou je overenie efektívnosti prijatých opatrení v nadväznosti na ich preukázanie v podobe zlepšených environmentálnych cieľov.

Cieľom je neprestajné zlepšovanie environmentálnej politiky v podniku uskutočňovaním pravidelných previerok (auditov) či systém environmentálneho manažérstva vyhovuje plánovaným oblastiam a či bol správne realizovaný a udržiavaný. Audit SEM sa môže vykonať na úrovni interných subjektov, t. j. audítormi podniku kvalifikovanými pre túto oblasť, alebo externými subjektmi, objektívnymi, nestrannými akvalifikovanými na túto činnosť. Cieľom previerky SEM je zisťovanie, či systém spĺňa účel a ciele, jeho vhodnosť, funkčnosť a efektívnosť. Frekvencia auditov závisí od potenciálu poškodzovania zložiek životného prostredia organizáciou. Všetky časti organizácie majú byť preverované najmenej raz za tri roky. V prípade výrazného potenciálu organizácie alebo jej častí poškodzovať zložky životného prostredia je nevyhnutné audit vykonávať najmenej raz za rok. Hlavnou funkciou auditov je vyhodnotenie a posúdenie zhody a nezhody s požiadavkami, hodnotenie efektívnosti nápravných opatrení a opis problémov s určením zodpovednosti za zavedenie vhodného riešenia. Zavedenie a pôsobenie systému environmentálneho manažérstva nebude mať automaticky za následok okamžitú redukciu nepriaznivých environmentálnych vplyvov, ale môže viesť ku kontinuálnemu zlepšovaniu. Preventívne a nápravné opatrenia sú výsledky odporúčaní zo sledovania procesov vzniku produktu vykonávané na základe auditu a iných kontrol SEM. Záznamy o stave SEM sú súčasťou udržiavania systému a týkajú sa legislatívno-právnych noriem, nariadení a zákonov, environmentálnych aspektov a environmentálnych vplyvov, ďalej sledovania zhôd a nezhôd, chýb, sťažností, havárií a pod. Kľúčovými znakmi dobrého a účinného spôsobu riadenia je systém identifikačných prostriedkov a signálov včasného varovania na kritických miestach hodnotového reťazca firmy.

CERTIFIKÁCIA SEM

Cieľ tohto kroku tkvie v tom, aby sa vedenie organizácie presvedčilo o pripravenosti a certifikovateľnosti SEM ešte pred vlastným pozvaním certifikačných audítorov. Pozostáva z preskúmania zhody dokumentácie SEM s požiadavkami normy STN EN ISO 14001 a overenia, či daná dokumentácia je dôsledne uplatňovaná vo všetkých organizačných útvaroch a činnostiach organizácie.

ZÁVER

Po splnení všetkých podmienok pre certifikačný audit môže napokon organizácia, ktorá sa úspešne dopracovala až k tejto záverečnej etape, pozvať na základe uzavretej zmluvy audítorov certifikačnej organizácie k nezávislej previerke pripraveného SEM formou preauditu. V niektorých poradenských organizáciách spolupracujúcich s inšpekčnými organizáciami je ešte obvyklé (ale nepovinné), pozvať na určitý vyšší stupeň preverovania (predcertifikácie) niektorého audítora tejto organizácie, aby sa dosiahol vyšší stupeň istoty pred odštartovaním samotného certifikačného procesu. Po splnení všetkých podmienok pre certifikačný audit môže napokon organizácia, ktorá sa úspešne dopracovala až k tejto záverečnej etape, pozvať na základe uzavretej zmluvy audítorov certifikačnej organizácie k

nezávislej previerke pripraveného SEM a v prípade pozitívneho výsledku získať medzinárodne platný certifikát SEM.

Organizáciou vybraná certifikačná spoločnosť na základe zmluvného vzťahu zabezpečuje celý certifikačný proces. Po preštudovaní dokumentácie vykoná predcertifikačný audit SEM, ktorý však nie je podmienkou. Tento je zameraný spravidla na preverovanie súladu dokumentácie SEM s požiadavkami normy STN EN ISO 14001. Na základe výsledkov predcertifikačného auditu (odstránenie prípadných nezhôd, zapracovanie pripomienok do dokumentácie) je vykonaný certifikačný audit a v prípade úspešnosti je vydaný certifikát na systém environmentálneho manažérstva organizácie. Získaný certifikát má spravidla 3-ročnú platnosť a jeho udelenie je evidované v databázach Európskej únie v Bruseli. Po uplynutí tejto doby možno platnosť certifikátu obnoviť na základe výsledkov obnovovacieho auditu.

V rámci tohto trojročného obdobia certifikačné organizácie vykonávajú tzv. kontrolné audity (v ročných, resp. polročných cykloch) v rámci ktorých sa preveruje neustále zlepšovanie SEM organizácie. Počas týchto auditov už nie sú preverované všetky články normy a činnosti organizácie. Preverované oblasti sú určené na základe schválených postupov príslušnej certifikačnej organizácie.

LITERATÚRA

KOLLÁR V. – BROKEŠ P.: The Barriers for Implementation of Environmental Management System to Small and Medium Enterprises and Possibilities how to Overcome them, Business review, volume IV., Number 7, Year 2005

LIBERKOVÁ, L. - BADIDA, M.: Environmentálny benchmarking. In: Trendy v systémoch riadenia podnikov: 9. medzinárodná vedecká konferencia : Zborník príspevkov: Herľany, 26.-27. október 2006. Košice: Sjf-TU, 2006. 8 s. ISBN 80-8073-660-X.

LIBERKOVÁ, Lucia - HRICOVÁ, Beata - BADIDA, Miroslav: Environmentálne účtovníctvo a environmentálne náklady. In: SI 2005 : Strojné inžinierstvo 2005 : Zborník príspevkov : Bratislava, November 16th 2005. Bratislava : TU, 2005. s. 695-699. ISBN 80-227-2314-2.

MAJERNÍK, M. - BADIDA, M. - LUMNITZER, E. - CHOVANCOVÁ, J.- ROMÁNOVÁ, M.: Prehľad dobrovoľných nástrojov na zlepšovanie environmentálneho správania na podnikovej úrovni. Bratislava: ASPEK, 2007. 85 s. ISBN 978-80-88995-08-1.

MAŇKO, Michal - LIBERKOVÁ, Lucia - HRICOVÁ, Beáta: The basic access into the integration management systems. In: Engineering sciences: 5th international conference of PhD students, University of Miskolc, Hungary: 2005. s. 129-132. ISBN 963-661-673-6.

RUSKO, M. – PIATRIK, M. – KOTOVICOVÁ, J.: Environmentálne manažérstvo,

STRIX, n.r., Žilina, 2004

RUSKO, M. - KORAUŠ, A., 2004. Ecolabelling, LCA, Ecodesign and Green Marketing. - Bratislava, 2004, Životné prostredie, Vol. 38, No.4, ISSN 0044-4863, p. 178-181

<http://www.emas.org.uk>

<http://www.europa.eu.int/comm/environment/emas>

STN EN ISO 14001:2005 Systém environmentálneho manažérstva. Špecifikácia s návodom na použitie.

STN EN ISO 19011 STN EN ISO 19011. Návod na auditovanie systému STU, 2001. 111 s. ISBN 80-968449-4-6.

RUSKO, M., PIATRIK, M., KOTOVICOVÁ, J.: Environmentálne manažérstvo. Žilina: manažérstva kvality a/alebo systému environmentálneho manažérstva.

VIČÍKOVÁ, E., PALFY, P. Environmentálne manažérstvo – teória a metodika. Košice: Štroffek, 2001. 267 s. ISBN 80-88896-15-0.

PIATRIK, M., KOLLÁR, V., VINCÍKOVÁ, S., RUSKO, M.: Environmentálny manažment II. Banská Bystrica : FPV UMB, 2003, 127 s. ISBN 80-8055-861-2.

KOLLÁR, V., BROKEŠ, P., PIATRIK, M., RUIZ, J.M., OSANNA, P.H.: Budovanie a certifikácia systému environmentálneho manažérstva. Bratislava : Vydavateľstvo

STRIX, n.f., 2001. 175 s. ISBN 80-969257-0-9.